

**MÜASİR ŞƏRAİTDƏ ALİ MƏKTƏB KİTABXANALARINDA
İNFORMASIYA XİDMƏTİ PROBLEMLƏRİ**
(Azərbaycan Dillər Universiteti Kitabxanasının iş təcrübəsi əsasında)

KƏRİMOV E. Ş.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
e1000kerim@gmail.com

Məqalədə Azərbaycan Dillər Universitetinin iş təcrübəsi əsasında ali məktəb kitabxanalarının informasiyalaşdırılması, informasiya xidməti, informasiya xidməti problemləri və onların həlli istiqamətlərindən bəhs olunur.

***Açar sözlər:** ali məktəb kitabxanaları, informasiyalaşdırma, informasiya xidməti, informasiya xidməti problemləri.*

Müasir Azərbaycan cəmiyyətinin informasiya təminatının həyata keçirilməsində ölkə kitabxanalarının tutduğu mühüm yer mədəniyyətin bu sahəsində informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq müasir texnologiyaların tətbiqini zəruri edir [3].

Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin formalaşdırılmasında kitabxanalar yaxından iştirak edir, bu prosesdə başlıca rol oynayırlar. Bu prosesdə həmçinin ali məktəb kitabxanalarının da spesifik fəaliyyəti mövcuddur. Məhz buna görə də müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində ali məktəb kitabxanalarının informasiyalaşdırılması da qarşıda duran başlıca problemlərdən biri kimi qiymətləndirilir.

Kitabxana işinin idarəedilməsinin daha da təkmilləşdirilməsinin əsas vəzifələrindən biri kitabxana işinin informasiyalaşdırılmasıdır [6,s.280].

XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəlləri dünya miqyasında informasiyalaşdırma, informasiya cəmiyyətinin qurulması ilə səciyyəvidir. İnformasiya cəmiyyətinin əsas məqsədi bütövlükdə cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin informasiya tələbatını ödəmək üçün müasir informasiya texnologiyaları bazasında müxtəlif təyinatlı informasiya resurs və fəzalarının formalaşdırılmasıdır [4, s.99].

Ümumiyyətlə, kitabxanaların informasiyalaşdırılması, kitabxanalarda informasiya xidməti, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdən bəhs edərkən Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin prezidenti, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru,

professor Abuzər Alı oğlu Xələfovun çoxillik zəngin elmi-nəzəri irsinə istinad etmək zərurəti meydana çıxır.

Əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfov yazır: “Bəşəriyyət tarixinə nəzər salarkən belə bir qanunauyğunluq aşkar olunur ki, hər bir əsr özünəməxsus inkişaf prosesi ilə, böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik hadisələrlə xarakterizə olunur. Məsələn, dünya alimləri keçən əsrin ikinci yarısından başlayaraq XX əsri “atom əsri”, “elmi-texniki tərəqqi əsri”, “informasiya partlayışı əsri” adlandırmağa başladılar. XX əsr tarixə elmi-texniki inqilab əsri, ağılın təntənəsi əsri kimi daxil oldu. XXI əsr isə “informasiya əsri” hesab olunur. Bunun əsas səbəbi informasiyanın cəmiyyətin əsas aparıcı qüvvələrindən birinə çevrilməsi, sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə sürətlə keçidlə əlaqədar idi. Alimlər belə bir fikri formalaşdırarkən cəmiyyətdə gedən proseslərin dərin tədqiqinə və onun qanunauyğunluqlarına əsaslanmışdılar. İnformasiya cəmiyyəti bəşəriyyətin inkişafında yeni dövrün – informasiya erasının başlanğıcı, müasir dövr sivilizasiyasının yeni inkişaf mərhələsinin əsas əlamətlərindən biridir”.

Alim həmçinin yazır: “İnformasiyalaşmış cəmiyyətin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və verilməsi prosesi ilə əlaqədar olduğundan, müasir cəmiyyətdə hər cür informasiyanı cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya resurslarını qoruyub saxlayan, onu əsrdən-əsrə, nəsilən-nəslə ötürməklə informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən kitabxana sistemləri mühüm vəzifə daşıyır. Ona görə də müasir informasiya cəmiyyətində kitabxana işi ilə informasiya arasında çox sıx, qarşılıqlı əlaqələr meydana çıxıb formalaşmışdır ki, bunları bir-birindən ayrılıqda düşünmək hər iki sahənin ümumi inkişafına mane ola bilər” [5, s.227].

İnformasiya termini mənşəcə latın sözü olub, izahetmə, şərhətmə, məlumatvermə mənalarını daşıyan «**informatio**» sözündən yaranmışdır. İnformasiya ifadə olunma formasından asılı olmayaraq insanlar, canlılar, cansızlar, faktlar, hadisələr, proseslər və s. haqqında olan məlumat və biliklərdir. Biliklər isə müəyyən faktlar və onlar arasındakı asılılıqlar şəklində ifadə olunur. İnformasiyanı yaratmaq, ötürmək, saxlamaq, emal etmək mümkündür.

Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə ali məktəb kitabxanaları öz funksiyalarına, xidmət xüsusiyyətlərinə və xarakterinə, oxucu tərkibinə görə informasiya xidməti göstərən digər müəssisələr içərisində özünəməxsus yer tutur. Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, təhsil müəssisələrinin, xüsusilə ali təhsil müəssisələrinin kitabxanaları ölkəmizin kitabxana-informasiya sistemində ən geniş şəbəkələrdən biridir.

Elmi tədqiqatlara kömək göstərməsində və elmi kadrların hazırlanmasında ali məktəb kitabxanalarının rolu elmi-tədqiqat institutlarının, kitabxanalarının rolu ilə uyğun gəlir. Bu kitabxanalar ali məktəbin əsas ixtisası və onun elmi tədqiqatlarının mövzuları üzrə elmi ədəbiyyatın daha tam fondunu cəmləşdirir. Onlar ali məktəb dairəsində kafedralar, laboratoriyalar və bütün kollektiv üçün ən yeni ədəbiyyat haqqında informasiyanı təşkil edən mərkəzlərdir.

Bu kitabxanalar ali məktəb kitabxanalarına xas olan vəzifələri yerinə yetirməklə bərabər universitet təhsilinin xüsusiyyətlərinə, birinci növbədə tələbələrin ümumi elmi hazırlığına, onlarda elmi-tədqiqat fəaliyyəti vərdişlərinin yaradılmasına, ali məktəbin tarixinə, müəllimlərin elmi və pedaqoji fəaliyyətinin biblioqrafik vəsaitlərdə əks etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Başqa sözlə, universitet kitabxanasının iş planlarında universitetin tarixinə dair ədəbiyyat göstəricilərinin yaradılması, alim və müəllimlərin əsərlərinin göstəricilərinin buraxılması nəzərdə tutulur [9, s.85].

Müasir dövrümüz elmin inkişafı dövrüdür və onun əsasını təlim, elmi-tədqiqatlar təşkil edir və bunların da əsasında kitabxanalarda toplanmış kitablar, jurnallar və elmi resurslar durur. Universitet kitabxanaları təlim və elmi-tədqiqatın fondudur və başqa sözlə, universitetin ürəyi sayılır. Hal-hazırda universitetləri qiymətləndirəndə onun kitabxanasının zənginliyi, əhəmiyyəti əsas götürülür. Kitabxanadan istifadə etmədən heç bir təlim və elmi-tədqiqat həyata keçirilə bilməz. Müasir cəmiyyət müasir ali təhsil sistemində, xüsusilə bilik menecmenti, informasiya texnologiyaları və ömürlük öyrənməyə ehtiyac duyur. Universitetlərin təhsil mərkəzi kimi elmi-tədqiqat fəaliyyətinin əsas məqsədi vətəndaşlara təlim verməkdən və cəmiyyət üçün lazımlı mütəxəssis kimi yetişdirməkdən ibarətdir.

İnformasiyalaşdırma həm də bütünlükdə təhsil sisteminin və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan ali məktəblərin kitabxanalarının, eləcə də bütünlükdə Azərbaycan kitabxanalarının tarixində bir sıra hadisələrlə, əhəmiyyətli yeniliklərlə əlamətdar olmuşdur. Bunların sırasında bütünlükdə təhsil sisteminin, kitabxanaların, o cümlədən ali təhsil müəssisələrindəki kitabxanaların informasiyalaşdırılması xüsusi qeyd edilməlidir. Azərbaycanın görkəmli pedaqoqları və təhsil xadimləri ölkəmizdə təhsil islahatlarından bəhs edərkən bu prosesdə informasiyalaşdırma komponentinə böyük önəm verirlər [10, s.56].

Azərbaycanda təhsil sisteminin kütləvi informasiyalaşdırılması keçən əsrin sonunda başlasa da, rəqəmli informasiya texnologiyaları cəmiyyət və təhsil sistemi tərəfindən tamamilə mənimsənilmədikdən, onları sistemli olaraq dəyişdirdikdən sonra başa çatacaq və yenidən perspektiv inkişafı təmin edən texnologiyaların tətbiqinə başlanacaqdır. Ona görə də müasir dövrdə məktəblərdə (təhsil müəssisələrində) innovasiya proseslərinin əsasını təşkil

edən informasiyalaşdırmanı tədris-təlim prosesində ön plana çəkməli, onun səmərəli tətbiqinə xüsusi fikir verilməlidir.

Müstəqillik şəraitində Azərbaycanın milli təhsil, o cümlədən ali təhsil sisteminin, kitabxana fəaliyyətinin zamanın tələblərinə müvafiq şəkildə yenidən qurulmasının, transformasiya edilməsinin ilk və vacib şərti bu sahənin müvafiq qanunvericilik bazasının, normativ-hüquqi sənədlərin yaradılması oldu.

Ümumilikdə kitabxanaların, eləcə də ali məktəb kitabxanalarının işini tənzimləyən, onun hüquqi və normativ sənəd bazası rolunu oynayan sənədlər sisteminin tərkibinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının, qanunların, Prezidentin sərəncamlarının və fərmanlarının, Nazirlər Kabinetinin qərarlarının, Dövlət Proqramlarının, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Strategiyalarının, tabeliyində kitabxanalar olan ayrı-ayrı nazirlik və ali səviyyəli digər qurumlarının qərar və sərəncamlarının, milli standartların, MDB üzvü kimi Azərbaycan Respublikasının ərazisində qüvvədə olan Dövlətlərarası Standartların (QOST-lar) daxil olduğunu görürük. Əlbəttə, bu hüquqi-normativ bazanın geniş təhlili, buradakı müddəaların ölkədə kitabxana quruculuğuna təsiri və funksiyaları xeyli maraq doğuran və əhəmiyyətli məsələdir.

Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra qəbul edilmiş və bilavasitə kitabxana işini tənzimləməyə yönəlmiş ilk qanun "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Bu qanun Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin imzası ilə 1999-cu ilin 12 mart tarixində qüvvəyə minmişdir. Qanun 6 fəsil və 34 maddədən ibarətdir. Burada ölkəmizdə kitabxana işinin zamanın tələblərinə müvafiq olaraq inkişaf etdirilməsi üçün ən zəruri məsələlər öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan kitabxanalarının informasiyalaşdırılması məsələləri Qanunun V fəslinin "Kitabxanaların maddi-texniki təchizatı" adlı 30-cu maddəsində öz əksini tapmışdır. Burada qeyd edilir ki, "kitabxanalar kitab fondunun saxlanması və oxuculara xidmət etmək üçün xüsusi layihə ilə tikilmiş binalarla və kitabxana işini avtomatlaşdırmaq üçün zəruri vasitələrlə təmin edilməlidirlər" [1].

Bu Qanunun yaradılması və tətbiqi məsələləri görkəmli kitabxanaşünas alim professor A.A.Xələfovun bir sıra elmi əsərlərində geniş şərh edilmişdir. Əlbəttə, Qanun qəbul edilərkən hələ heç bir iri kitabxana informasiyalaşdırma, o cümlədən kompleks avtomatlaşdırma ilə məşğul olmurdu. Lakin müvafiq şərait yarandıqdan, maliyyə mənbələri əmələ gəldikdən sonra bu maddə həyata keçirilməyə, bu sahədə planlı şəkildə işlər görülməyə başladı.

Azərbaycanda informasiyalaşdırma ilə əlaqədar fəaliyyətin bütün istiqamətlərini (informasiyanın yığılması, işlənməsi, saxlanması, axtarışı, yayılması əsasında informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, informasiya sistemləri, texnologiyaları, onların təminat vasitələrinin yaradılması və onların istifadə olunması, informasiyanın mühafizəsi ilə əlaqədar olaraq yaranan münasibətləri) müəyyənləşdirən, tənzimləyən və informasiya proseslərində iştirak edən subyektlərin hüquqlarını müəyyən edən əsas qanun Ümummilli Lider Heydər Əliyevin imzası ilə 3 aprel 1998-ci il tarixində qüvvəyə minmiş "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Qanun oldu. 6 fəsil və 21 maddədən ibarət olan bu Qanun ölkəmizdə informasiyalaşdırma ilə əlaqədar əsas məsələləri tənzimləyən, bu sahədə görülməli işlər üçün hüquqi baza yaradan başlıca dövlət sənədidir. Qanunun əsas faydalarından biri burada verilmiş başlanğıcda - terminoloji hissədə bu sahə ilə əlaqədar əsas terminlərin tərifinin verilməsidir. Burada ilk termin kimi informasiyaya "yanma tarixindən, təqdimat formasından və təsnifatından asılı olmayaraq, istənilən fəaliyyət nəticəsində yaradılan, yaxud əldə olunan faktlar, rəylər, bilgilər, xəbərlər və ya digər xarakterli məlumatlar" kimi izah verilir. Daha sonra burada sənədləşdirilmiş informasiyanın (sənədin), açıq informasiyanın, konfidensial informasiyanın, informasiya proseslərinin, informasiya texnologiyalarının, informasiya sistemlərinin, informasiya xidmətlərinin, informasiyanın istifadəçisinin, informasiya sistemlərinin tərifləri verilir.

Təqdirəlayiq haldır ki, bu Qanunda informasiyalaşdırma üçün kitabxanaların da əhəmiyyəti unudulmamışdır. Qanunun I fəslinin 2-ci maddəsində informasiya ehtiyatlarına nələrin daxil olduğu sadalanarkən göstərilir ki, "İnformasiya ehtiyatları informasiya sistemlərində (kitabxanalarda, arxivlərdə, fondlarda, məlumat banklarında və s.) olan sənədlər və sənəd massivləri, habelə ayrıca mövcud olan sənədlər və onların massivləridir". Beləliklə, burada kitabxanalar informasiya sistemlərinin bir növü kimi şərh edilmişdir [2].

Bu Qanunun müddəalarından belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, oradakı tələblər ictimai həyatın bütün sahələrinə, o cümlədən ali təhsil müəssisələrinə də aid edilməlidir.

İnformasiya xidmətinə həyata keçirən müəssisələrdə informasiya xidmətinin inkişafı ilə yanaşı, informasiya xidmətində problemlər də mövcuddur. Bu səbəbdən də müasir dövrdə Azərbaycanın təhsil müəssisələrinin, ilk növbədə ali məktəb kitabxanalarının vəziyyətindən, onun inkişafından danışarkən mütləq informasiyalaşdırılma problemlərindən bəhs edilməli, həmin məsələyə diqqət yetirilməlidir. Lakin bu problemi ətraflı təhlil etməzdən əvvəl müasir kitabxana tipologiyasında təhsil, ali məktəb kitabxanalarının mövqeyinə nəzər salınmalı, eləcə də informasiyalaşdırmanın

mahiyyətinə, bu prosesin meydana gələrək kitabxanalara yol tapmasına mütləq diqqət yetirilməlidir. Həmin problemə diqqət yetirərkən onun bir sıra amillərin təsiri ilə formalaşdığını, bir sıra məsələlərdən asılı olduğunu görmək mümkündür. Ümumilikdə Azərbaycanın kitabxanalarının, ilk növbədə ali məktəb kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasından bəhs edərkən onunla sıx bağlı olan çoxsaylı məsələlər, suallar içərisində xüsusi olaraq aşağıdakı əsas tərkib hissələri fərqləndirmək mümkündür:

- kitabxanaların informasiyalaşdırılmasının hüquqi-normativ bazası;
- kitabxanaların informasiyalaşdırılması üçün texniki baza;
- kitabxanaların informasiyalaşdırılmasına imkan verən proqram təminatı, o cümlədən avtomatlaşdırma üçün tətbiqi proqramlar paketi;
- kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasına imkan verən maliyyə resursları;
- kitabxanaların informasiyalaşdırılmasını həyata keçirə bilən bilik və vərdislərə malik mütəxəssislər;
- kitabxanaların informasiyalaşdırılmasına imkan verən inzibati resurslar (müvafiq şöbələrin mövcudluğu və onların öz funksiyalarını effektiv yerinə yetirmələrinə nəzarət).

Qeyd edək ki, sonuncu şərt müəyyən qədər birinci ilə - hüquqi-normativ baza ilə əsəsləşir. Çünki kitabxananın strukturu, orada informasiyalaşdırmanı həyata keçirən bölmələrin olması məhz müvafiq normativ sənədlərlə, əsasnamə ilə tənzimlənir [10, s.124].

Buradan məlum olur ki, kitabxanalarda, xüsusi ilə də ali məktəb kitabxanalarında informasiya xidmətinin yüksək səviyyədə həyata keçməsi üçün onun hüquqi-normativ bazası, texniki bazası, proqram təminatı, maliyyə resursları, yüksək hazırlıqlı kadri olmalıdır. Bu sadalananlara sahib kitabxanalarda, eləcə də ali məktəb kitabxanalarında oxuculara kitabxana-informasiya xidməti yüksək şəkildə həyata keçiriləcəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, informasiya xidmətində problemlərin səbəblərini araşdırarkən məlum olmuşdur ki, ali məktəb kitabxanalarında informasiya xidmətinin problemləri təkcə tədqiqat mövzumuz olan Azərbaycan Dillər Universitetində deyil, digər ali məktəb kitabxanalarında da mövcuddur. Problemin başlıca səbəbləri yuxarıda qeyd olunanlardır.

Müasir dövrdə bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil müəssisələrində, onların kitabxanalarında da inkişaf özünü göstərməyə başlamışdır. Hər bir ali təhsil müəssisəsi öz kitabxanasını müasir informasiya xidməti vermək istiqamətində inkişaf etdirir, kitabxananı yeni avadanlıqlarla, ixtisaslı kadrlarla təmin etməyə çalışırlar. Ancaq tam şəkildə demək olmaz ki, Azərbaycanda mövcud olan ali məktəb kitabxanalarında informasiya xidməti yüksək səviyyədə həyata keçirilir. Mövcud olan nöqsanlar zamanla, görülən

işlərlə aradan qaldırılmalıdır və hazırkı şəraitdə də ali məktəb kitabxanalarının rəhbərliyi bu istiqamətdə işlər görürlər [7,s.298].

Azərbaycan Dillər Universitetinin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzinin fəaliyyətini araşdırarkən görmək olar ki, kitabxanada müasir kitabxana informasiya sisteminə uyunlaşdırma işləri tədqirəlayiqdir. Belə ki, kitabxananın şöbə və bölmələrində dəyişikliklər olmuş, bundan sonra kitabxana yeni istiqamətdə inkişafını davam etdirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu. - B., 2005.-24s
2. "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu// Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 1998.- №6.-1214-1222
3. "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan-2007.-21 aprel
4. Əliyeva-Kəngərli A.İ., Cəfərov C. Kitabxana informasiya cəmiyyətinin əsas infrastruktur elementidir // Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Elmi əsərləri, 2005, №7, s.99
5. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik:(III hissədə) h.3.:(XX əsrin II yarısı və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi).-B.: BUN, 2010.-432s.
6. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: 3 hissədə: h. 1-2.-B.; Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001.-400s.
7. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: 3 hissədə: h.3 : Kitabxana işi haqqında təlim.-B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2003.-314s.
8. Xələfov A. A. Kitabxana və cəmiyyət. Monoqrafiya.-Bakı:Azərənəşr. - 2011, 348 s.
9. İbadova Z. Ali məktəb kitabxanalarında oxuculara xidmət işinin xüsusiyyətləri //kitabxanaşünaslıq və Bibliografiya .- Bakı.- 2005.-N2.-s.84-89
10. Mehrabov A.O. Müasir təhsilin konseptual problemləri. - Bakı: Mütərcim, 2010, 335s.

**ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ
ВУЗОВСКИХ БИБЛИОТЕК В СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**
(В опыте библиотеки Университета Языков Азербайджана)

КАРИМОВ Э. Ш.

РЕЗЮМЕ

В статье на основе опыта Азербайджанского Университета рассматриваются проблемы информатизации вузовских библиотек, информационных услуг и их решения.

Ключевые слова: библиотеках высших школ, информатизация, информационная служба, проблемы информационного обслуживания

**HIGH SCHOOL LIBRARIES INFORMATION SERVICE
PROBLEMS IN MODERN CONDITIONS**
*(Based on the experience of the Library of Azerbaijan University of
Languages)*

KARIMOV E.SH.

SUMMARY

The article, based on the experience of Azerbaijan University of informatization of high school libraries, information services, information services and solutions of the problems are dealt.

Key words: High school libraries, information, information services, information service problems